

EDUCACIÓ I MODERNITAT A INCA: UN RECORREGUT PER ALGUNES DE LES PRINCIPALS INICIATIVES (1800-1939)

PERE FULLANA PUIGSERVER¹

Bon vespre a tots, permeteu-me que iniciï la meva intervenció felicitant l'Ajuntament d'Inca per la seva tenacitat cultural, particularment per haver mantingut viu el caliu de les Jornades, fins arribar a aquesta onzena edició. La publicació de les actes de les deu convocatòries anteriors constitueix un inventari de materials que permeten pensar sobre Inca, des del passat i des del present. Amb motiu de la preparació d'aquesta intervenció he tengut la sort de transitar per aquestes actes i n'he percebut el seu significat. *Verba volant, scripta manent.*

Introducció

El passat 2008, la ciutat d'Inca commemorà el centenari de la fundació del col·legi dels Germans de les Escoles Cristianes i aquest 2010, només dos anys després, el centenari dels Franciscans del Tercer Orde Regular. Parlam de dues institucions que han tengut un protagonisme rellevant en el procés educatiu local i comarcal, i que han marcat la vida de centenars d'inquers i del conjunt de la vida ciutadana durant aquests darrers cent anys. Per altra banda, el 2009, l'Ajuntament d'Inca declarà la mestra Severa de Madariaga Filla Adoptiva de la ciutat, en reconeixement a la seva obra pedagògica, particularment la seva tasca pionera a favor de l'educació de la dona. Només una aproximació a aquesta mestra ja ens ajuda a prendre consciència de les dificultats que ha tengut la dona per obrir-se pas i adquirir visibilitat social.

Així mateix, en Jornades anteriors s'ha retut homenatge al pedagog Llorenç Maria Duran; s'ha dedicat un espai rellevant a l'ensenyament en les Jornades dedicades al període de 1930 i en diverses ocasions hi ha hagut intervencions significatives relacionades amb l'escolarització i l'educació. Per tant, venim a consolidar i enfortir allò existent, i ens sumam a unes idees i uns projectes que ja han estat valorats anteriorment. Entenem, tanmateix, que sense educació i

¹ Professor de la UIB.

formació no hi ha progrés, no hi ha canvi en profunditat, no hi ha oportunitats noves, per bé que sembli que el canvi només té amics en el camp del mercat, de l'economia o de l'empresariat en un sentit genèric.

Al voltant d'aquestes celebracions, d'aquests reconeixements i d'aquestes consideracions val la pena fer memòria de les principals institucions educatives i d'allò que han representat, sempre en el marc de la modernitat a la qual ens referim. Com se suposa la nostra intervenció no aportarà grans novetats des del punt de vista de la recerca, les meves paraules tenen únicament la finalitat d'oferir un punt de vista i de proposar un cert reordenament de l'imaginari col·lectiu.

En aquesta vesprada, volem dedicar la nostra atenció al despertar dels projectes educatius en un temps específic i en una ciutat concreta. Ens referirem a l'educació a Inca des del 1800 fins als anys trenta del segle XX, per bé que intentarem resumir aquests anys de forma esquemàtica perquè s'entengui el recorregut, els protagonistes i les institucions que han fet possible el model educatiu i la societat actuals.

Com se suposa, en història hi ha pocs fenòmens que emergeixin per generació espontània o inesperada. Al final del segle XVIII, hom percep la necessitat de canvis profunds en la societat, uns canvis que les revolucions s'encarregaran d'accelerar, no obstant les resistències. Aristòcrates reformistes, il·lustrats, liberals i alguns sectors de l'Església entenien, ja al final del set-cents, que calia canviar profundament el teixit de la societat, i que aquest canvi només podia ser producte de l'educació. Uns canvis que demandaven la creació d'una xarxa d'escolarització, una formació útil, l'accés als estudis superiors. Com a conseqüència d'aquesta confiança i d'aquesta fe en les bondats de l'educació, col·lectius diversos compartien la convicció que era imprescindible prestigiar la formació per canviar l'arquitectura i l'esperit de la societat.

Escolarització a Inca en temps de transició (1800-1857)

El 1800, la població d'Inca es mantenia al voltant dels 3.000 mil habitants, amb una estructura força diferent a la que circula en l'actualitat en l'imaginari col·lectiu. Per entendre com era aquella ciutat hom ha de recórrer a l'obra de Josep Barberí i Sanceloni, concretament a l'"Apéndice histórico de la Villa de Inca", extret de la *Vida de la V. M. Sor Clara Andreu*, publicada el 1807. Algunes d'aquelles característiques i principals preocupacions ja van ser consignades en els interrogatoris que, entre 1800 i 1802, van ser promoguts pel ministre Soler, i que ara podem consultar gràcies a l'extraordinària edició de la professora Antònia Morey. Un dels apartats de l'enquesta impulsada pel ministre mallorquí Miquel Gaietà Soler tenia la finalitat d'inventariar i de conèixer l'estat de les escoles arreu de tot el territori de la monarquia. Malauradament, en aquesta documentació no disposam de les respostes d'Inca corresponents a l'interrogatori, ni en allò que afecta l'ensenyament públic,² ni tampoc sobre una possible escola de dibuix, talment com es preguntava.³ El 1802, segons la resposta municipal, a Inca tampoc no hi havia hospici, ni centre de correcció "porque en la villa no hay fundaciones, ni limosna para ello".⁴

El coneixement sobre la realitat educativa canviaria uns anys més tard, sobretot perquè coneixem les dades escolars del partit judicial d'Inca, de 1835, seguint l'encàrrec del cap

2. MOREY, Antònia. *Els interrogatoris del ministre Soler (1800-1802). L'economia mallorquina a la fi de l'Antic Règim*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2002, pàg. 172-175.

3. MOREY, Antònia. *Els interrogatoris...*, pàg. 244.

4. MOREY, Antònia. *Els interrogatoris...*, pàg. 107.

polític a la inspecció educativa de les Illes Balears, com ha contextualitzat Valentí Valenciano en la seva obra recent sobre Guillem Moragues i Rullan, publicada aquest mateix 2010.⁵ “Las Noticias Estadísticas de la instrucción primaria de estas islas correspondientes al año 1835” van ser publicades uns anys després a *El Propagador Balear*, concretament el 9 d’abril de 1837. Segons aquestes notícies, Inca tenia, el 1835, 3.935 habitants, amb 112 homes i nins, i 25 dones i nines que sabien llegir; 85 homes i nins, i només 18 dones i nines que sabien llegir i escriure. Hi havia sis escoles, tres de nins i tres de nines, una de pública i dues de particulars per a cada sexe, amb un total de 140 nins i nines en procés d’escolarització, la majoria entre 3 i 10 anys, atès que només 37 d’aquests eren majors de 10 anys.

Fins al 1835, la ciutat d’Inca havia disposat d’un monestir de monges de clausura i de dos convents de religiosos –Sant Domingo i Sant Francesc. Sobre la improbable dedicació a l’ensenyament de les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu no tenim referències, per bé que durant els primers anys dels vuit-cents l’Administració pública intentà involucrar, sense gaire èxit, aquests monestirs en el projecte educatiu reformista. Per altra banda, els dos convents masculins es van veure afectats per les desamortitzacions liberals, tant de 1821 com de 1835, com a conseqüència de les quals desaparegué aquell clima escolar que havien mantingut, durant bona part del segle XVIII. Gabriel Pieras Salom data la primera i més antiga escola conventual el 1732, a Sant Francesc.⁶ La conjuntura de consolidació del liberalisme, durant la primera meitat del XIX, també coincidia amb la fallida de l’antic model educatiu de l’Antic Règim i la desfeta de la Universitat Literària de Mallorca, clausurada finalment el 1843.⁷ Amb la desaparició de la universitat tradicional també finien definitivament les escoles de gramàtica de Santa Magdalena d’Inca, Montis-sion de Porreres i del Puig de Randa.⁸ Posteriorment, alguns d’aquests religiosos exclaustats segurament continuaren vinculats a l’educació, com passà arreu de la geografia insular i, en part, com a conseqüència de la manca de mestres titulats. Joan Rosselló Lliteras ha inventariat algunes sèries de clergues dedicats a l’escolarització, un document d’utilitat per a la història de l’escolarització a la Mallorca de la primera meitat del segle XIX.⁹ Recordem que l’Escola Normal de Mestres de les Balears no es posà en funcionament fins al 1842 i la Femenina, fins al 1872.

Escoles, costures, col·legis, escoles populars i entitats destinades a la instrucció (1857-1900)

Recordem que pels volts de 1860 la població a Inca havia arribat als 6.038 habitants. Al municipi s’estava produint una autèntica revolució demogràfica. Havia passat de 3.027 habitants el 1815 a 7.079 el 1875. La localitat vivia una conjuntura d’expansió i de creixement econòmic, amb una producció agrícola rellevant i amb l’enfortiment del comerç, gràcies a la millora de la carretera de Palma-Alcúdia i la inauguració de la línia ferroviària que unia Inca amb Palma. El 1900, en finalitzar aquest període al qual ens referim, s’havia arribat als 7.579

5 VALENCIANO, Valentí. *De la ignorància a la il·lustració, de la misèria al benestar. Guillem Moragues i Rullan (Petra, 1771 - Barcelona, 1836)*. Catalunya: Edicions UIB, Institut d’Estudis Balearics, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2010.

6 PIERAS SALOM, G. “Noticias históricas de nuestro Colegio (IV). La primera y más antigua scola (1732).” *El Colegial*, 5, abril de 1985, pàg. 7.

7 FULLANA PUIGSERVER, Pere. “La Reial i Pontificia Universitat Literària de Mallorca. Entorn al fet de la supressió (1829-1835).” *Afers*, 20 (1995), pàg. 117-128.

8 LLADÓ FERRAGUT, J. *Historia del Estudio General Luliano y de la Real Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*. Palma: Cort, 1973, pàg. 189-192; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan. “Escuelas de gramática medievales. Notas para su historia.” *Mayurqa*, 21 (1985-1987), pàg. 133-146.

9 ROSSELLÓ LLITERAS, Joan. “Series aprovechables para la historia de la docencia.” *Memoria Ecclesiae*, 12 (1998), pàg. 365-402.

habitants. A banda de tot plegat, Inca també implementà el seu paper en la configuració institucional perquè es veié beneficiada per la nova arquitectura institucional liberal, atès que formà un dels tres partits judicials de Mallorca, a partir de 1835.

Comencem, idò, per les **escoles i costures**. Sabem que al voltant de 1865 sor Catalina Jaume, mestra de primer ensenyament i fundadora del primer convent de Germanes de la Caritat a Inca, havia adquirit l'escola i porteria del l'antic convent de Sant Francesc. Aquesta religiosa havia estat la fundadora de les Filles de la Caritat, de Binissalem. Era mestra elemental i, com acostumava a passar durant aquells anys, moltes d'aquestes religioses tenien cura de les escoles públiques de nines, contractades pels ajuntaments. Coneixem els detalls de la fundació de primera comunitat de Germanes, però el tema escolar encara no ha estat investigat de forma monogràfica i desconeixem el compromís d'aquella comunitat amb l'educació. Aquella fundació, tanmateix, fou efímera i s'extingí amb la mort, el 1885, de la fundadora. El 1892, el Consell General de dita congregació consultà la conveniència de tornar a fundar-la a Inca i dia 8 de març de 1893 es reprenia la vida comunitària de les Germanes, a l'antic convent de Sant Francesc. Allà es mantingueren fins al 1915, any en què s'instal·laren al nou convent, al carrer de Sant Francesc. L'u de maig de 1893, tot d'una que tengueren una germana mestra a disposició, sor Rosa Mayol, les Germanes obriren una escola. La substituï, el 1894, sor Alberta Nadal, qui estrenà el títol de mestra obtingut el 1893.

També durant el darrer terç del XIX, concretament el 1879, les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia fundaren una escola de nines a Inca. Pere-Joan Llabrés, després de parlar de la crisi de 1879 de les Germanes de la Caritat d'Inca, descriu exhaustivament la relació que aquest fet tengué amb la fundació de les Filles de la Misericòrdia a Inca. Era la primera vegada, des de la fundació de les Franciscanes el 1856, que es constituïa una comunitat en una localitat on hi havia una altra comunitat de religioses. Pere-Joan Llabrés ho descriu així: "dia 8 d'agost de 1879, el rector Antoni Sastre i el batle d'Inca Antoni Rebassa demanen al bisbe de Mallorca, Mateu Jaume, l'establiment de les filles de la Misericòrdia 'para que se dediquen al cuidado de los enfermos y a la educación de las niñas'. A tal fi ja es compta amb alguns recursos i casa per posar-hi un col·legi d'ensenyança; pensen que aquesta institució serà d'una gran utilitat per Inca."

Entenem que devia existir també una xarxa d'escoles públiques masculines i femenines. Hem vist que el 1835 ja n'hi havia dues de públiques, una de nins i una de nines. Com se suposa aquest vessant ni des del punt de vista estadístic ni des del protagonisme dels mestres no és gaire conegut pel gran públic. Les transformacions socials i el procés d'urbanització d'Inca, afavorit per la industrialització i els mercats nous emergents, segurament no canviaren el paisatge de l'escola pública, sinó que més aviat pogueren potenciar les barreres i les diferències entre l'oferta educativa particular i la pública. Els ajuntaments tenien la competència educativa, havien de tenir cura dels sous dels mestres, del lloguer dels locals i de fer el seguiment al procés educatiu, la qual cosa era gairebé impossible per a uns consistoris febles des del punt de vista del pressupost i en precari des del punt de vista de les idees i dels suports. Els mestres públics comptaven amb pocs aliats a l'Administració local, tot i que tenien una presència ben viva en les juntes municipals d'Instrucció Primària.

En aquest context, es creen a Mallorca els primers **centres de segon ensenyament privats**, algun dels quals també a Inca, com no podia ser d'una altra manera. Durant el Sexenni Democràtic i la primera etapa de la Restauració borbònica -suposadament empesos per una

primera immersió dels sectors popular en la política-, a Mallorca es creà una xarxa de col·legis, estudiats pel professor Antoni Colom.¹⁰ Concretament n'ha investigat el període de 1874 al 1887, una conjuntura d'especial promoció pública d'aquests centres. Ell mateix n'ha localitzats 13, 5 dels quals es troben a Palma i 8 a la Part Forana de Mallorca, repartits a Sóller, Santa Maria (2), Marratxí, Manacor, Inca (2) i Pollença. Aquests centres cobren vida a mesura que es prestigia el segon ensenyament, el batxillerat i la universitat com aspiració de la burgesia i de les classes benestants. Del "Colegio de Inca", Colom en destaca especialment "els estudis d'aplicació dins els quals hi havia: llatí per als aspirants al sacerdoti (aquest 'professionalisme' del sagrat ministeri és una mostra palpable del pensament burgès), dibuix pels futurs artesans i la secció comercial".¹¹ Aquests col·legis estaven inscrits a l'Institut Balear i mantenien una oferta de dibuix artístic, música, gimnàstica, idiomes i en alguns casos fins i tot equitació. El professor Colom cita concretament dos col·legis a Inca, Colegio San Vicente Ferrer (1882) i el Colegio de Inca –dedicat a Santo Tomàs d'Aquino (1884). Aquest darrer era dirigit pel professor Joan Font i Molas, tal com consta en els prospectes i estatuts de l'esmentat centre.¹² Segons aquesta versió Inca comptava amb el 25% dels centres de segon ensenyament de la Part Forana i amb el 15% de Mallorca. Potser dita estadística esperi pacientment una rectificació i un aprofundiment, sobretot perquè entenem que aquest fil de recerca a penes no ha tengut seguidors.

La preocupació per l'educació era evident a la ciutat, sobretot si convenim que aquesta inquietud arribava a casinos i ateneus liberals locals, com ara al Casino d'Inca, el 1893, amb una conferència de la professora Severa de Madariaga, titulada "La verdad sobre educación".¹³ Severa de Madariaga, esposa del polític liberal Pere Ferrer Alzina, militar i batle d'Inca, és coneguda per la seva tasca a favor de l'emancipació de la dona des del vessant reformista. Tenim constància documental d'alguna de les seves intervencions en centres instructius, com ara en el Centre Militar de Palma, el 1894, amb una conferència sobre la dona en la societat moderna. Alguns anys més tard, el 1900, va ser la fundadora de l'Acadèmia Madariaga, a Inca. Encara participà en conferències i féu discursos a diverses entitats, com ara en el Foment de Civisme, a diverses entitats cíviques d'Inca, i és coautora, amb Antoni Rosselló, del drama històric *Quinze dies de regnat*. El perfil femení de la professora Severa de Madariaga encaixa perfectament en el batalló de dones del darrer terç del segle XIX que comprometeren la seva vida a fer possible un canvi de mirada respecte a la dona. Eren dones fortes, pioneres des del punt de vista cívic, compromeses amb el procés de reforma de la societat, preocupades pel futur, com ha posat de manifest la professora Rebeca Arce Pinedo.

En aquest darrer terç del vuit-cents algunes societats burgeses i populars fundades a Inca s'incorporen també al compromís de millora de l'educació. Algunes, com hem vist, promouen conferències i debats, com ara el Casino d'Inca, d'altres com La Constància també promogueren actes diversos relacionats amb l'educació. Allò més conegut a Inca, durant el

10 COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1991, pàg. 243-255.

11 COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Assaig*, pàg. 249.

12 FONT I MOLAS, Joan, *Colegio de Inca: establecido en la vida de este nombre en la isla de Mallorca*. Inca: Tipografía de Francisco Molina, 1885.

13 MADARIAGA DE FERRER, Severa. *Discurso pronunciado por la señora D^a... en los salones del Casino de Inca: la verdad sobre la educación*. Palma: Impr. Amengual y Muntaner, 1893.

darrer decenni del vuit-cents, és precisament el vessant burgès i liberal, relacionat amb les societats culturals esmentades o les esportives, com ara el Club Velocipedista d'Inca. Només en menor mesura coneixem el lleure de les classes populars, les obres de teatre i les lectures d'aquests col·lectius en tavernes i casinos populars, dels quals ens ha parlat en alguna ocasió l'historiador Miquel Pieras Villalonga. A l'arxiu d'Antoni Giménez i a la Biblioteca Lluís Alemany es troba precisament una obra que podria tenir interès en aquesta direcció, ens referim a *Sa Protesta d'Inca, per un tan inimich de ses mentides com amante de sa veritat*, de 1888.¹⁴ Les primeres publicacions periòdiques de caràcter local també en clarifiquen alguna cosa, singularment perquè manifesten que existia una lleugera demanda de productes culturals i que el nombre de lectors interessats a disposar d'una versió d'allò que passava a nivell local i comarcal anava en augment.

En el ponent del mil vuit-cents, Inca havia abandonat aquell paisatge agrari que havia marcat la seva identitat durant bona part de la seva història. El component burgès que havia constituït la seva raó de ser des de l'edat mitjana es consolidà definitivament amb la indústria tèxtil i del calçat. Els paràmetres de llegir i escriure del món rural mallorquí, com ha posat en evidència el professor Bartomeu Orell i Villalonga, per ventura ja no servien per explicar totalment Inca. Això no obstant, els paràmetres escolars continuaven essent baixos, i els ajuntaments maldaven per complir la legislació i les exigències de reforçar també l'educació d'adults. Molts pocs municipis consolidaven aquests projectes i els ajuntaments més grans de Mallorca també patien greus mancances, com ens ha recordat el professor Orell. Les classes d'adults públiques i privades només cobrien el 0,18 per mil en el municipi de Felanitx; 0,24 a Inca; i 0,36 a Pollença.¹⁵

Apostes diverses a favor de l'educació (1901-1931)

Entre el 1900 i el 1936, el paisatge social i cívic canvià substancialment a Inca, ja llavors proclamada ciutat, amb 7.575 habitants i una xarxa industrial solvent, tant pel que fa al calçat com el tèxtil. Ja el 1891 hi havia onze tallers de calçat i cinc adoberies, la majoria dels quals gràcies a la instal·lació de l'enllumenat públic ben aviat es mecanitzaren i modernitzaren. L'economia d'Inca, com han posat de manifest Carles Manera i altres, es considera un model modern, obert, burgès, un model que també té les seves expressions en una arquitectura civil caracteritzada pel modernisme, un associacionisme liberal i burgès solvent, una oferta de cinema, esport i de lleure en general característic de les societats modernes i capitalistes. I, com no podia ser d'altra manera, també amb un moviment obrer emergent, cada cop més radical. Aquest model industrial catalitzà la sociabilitat i la mobilització de les classes populars, provocà la visibilitat d'aquests col·lectius plens de vida i assedegats de justícia social, situà Inca en el mapa de les ciutats modernes i, inevitablement, també entre aquelles ciutats que havien de conviure amb el conflicte social.

Tot l'escenari educatiu també té una relació directa amb el model econòmic i el model de societat que s'anà consolidant. Per una banda, com és obvi, va ser possible tot el moviment de renovació educativa, tal com reflectí el professor Antoni Colom en aquestes mateixes Jornades, el 1996.¹⁶ Per l'altra, també es feia necessària la germinació d'escoles populars i obreres, destinades a incorporar al sistema treballadors, jornalers i pagesos que a penes no

14 Palma: Impr. Juan Colomar, 1888.

15 ORELL VILLALONGA, Bartomeu. *Llegir i escriure al món rural mallorquí, 1860-1930*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2008, pàg. 111, nota 276.

16 COLOM, Antoni. "Inca i la renovació educativa", *II Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1996, pàg. 9-23.

havien tengut accés a l'escolarització. La carrera a favor de l'escola havia començat. Tothom volia fer escola. S'introduí en l'imaginari, perquè tothom aspirava a saber llegir i escriure. A més, l'escolarització tenia una gran utilitat per al comerç, la indústria i els negocis. No debades, la preparació per ingressar a l'Escola de Comerç esdevingué una de les ofertes d'èxit, juntament amb la preparació a l'Escola Normal de Mestres. L'esmentada Escola de Comerç de Palma s'havia creat el 1907.¹⁷

Com se suposa, van continuar les escoles públiques de nins i de nines. Durant els primers anys del segle XX, gairebé no localitzam moments especialment interessants. Va ser amb l'arribada de Miquel Duran a l'Ajuntament d'Inca com a regidor quan es volgué prestigiar aquestes escoles i se cercà la manera de posar-les en valor, amb edificis en condicions, amb camps experimentals i amb activitats cíviques i modernes adequades a l'esperit dels nous temps. No obstant això, durant aquests anys Inca també exercia un paper dinamitzador en tot allò que afectava l'escola pública i la xarxa de mestres. Com a mostra, a vegades basta un botó. Sabem d'una conferència feta a Inca el 29 d'agost de 1901 sobre "El compañerismo entre los maestros dedicados a la enseñanza",¹⁸ impartida per Rufino Carpena Montesinos.

Per altra banda, les costures i escoles de religioses seguiren el seu camí. Durant el primer terç del segle XX les escoles de nines de les Germanes de la Caritat i de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia van continuar mantenint el seu prestigi. Llorenç Maria Duran, per exemple, va ser alumne del parvulari de les Franciscanes, abans d'ingressar a La Salle. Val la pena recuperar els detalls d'aquella experiència tal com el mateix Duran les contà al professor Jaume Oliver, i les podeu consultar al seu llibre *Escola i societat*.¹⁹

La fundació del Col·legi de La Salle encaixa en el model educatiu lasal·lià, adaptat a les exigències de creixement i de millora a què aspiraven els ciutadans habitants de ciutats mitjanes, en les quals els fills dels encarregats i càrrecs de les empreses aspiraven a oferir sortides professionals als seus fills. El Germans de la Salle no arriben casualment a Inca. De fet, el 1860, l'inquer Onofre Prats havia ingressat al noviciat de La Salle, a París.²⁰ L'agost de 1905, els Germans visiten Manacor, Inca i Sóller;²¹ funden a Palma, Sóller Binissalem, sa Pobla, filial del col·legi de Palma.

"En Inca entran los Hermanos con el año nuevo de 1908, a requerimiento del párroco D. Bernardino Font, y del alcalde D. Jaime Armengol. Les cedieron una casa del municipio, y comenzaron sus clases de primaria con todo acierto. En 1910 las cosas se pusieron mal, y hubo que buscar mejor alojamiento, a la vez que se aumentaban las cuotas del alumnado."²²

En el context de la redacció de la Ley del Candado, de Canalejas, i el Partit Liberal, l'actitud dels representants municipals que havien arribat a acords amb els Germans es veié afectat.

17 PAYERAS LLODRÀ, Margalida. *Alma Mater II: Cent anys creant valors*. Palma: Edicions UIB, 2008.

18 Inca: Tip. Jaume Rosselló, 1901.

19 OLIVER, Jaume. *Escola i societat: l'ensenyament a les Illes en el segle XX*. Mallorca: Editorial Moll, 1978, pàg. 147.

20 GALLEGU, Saturnino. *Sembraron con amor. La Salle. Centenario en España (1878-1978)*. Sant Sebastià: 1978, pàg. 37.

21 GALLEGU, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 269.

22 "Dos años estuvo el Colegio del Sagrado Corazón en la calle Dureta, 5-7, y muchos más luego en calle Cuevas, 35", nota 40. GALLEGU, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 311.

“En Inca, en la misma isla, el municipio requirió la casa donde se había establecido la escuela (que pertenecía al ayuntamiento, según dije en su momento), y hubo que emigrar; es claro que la exigencia no se debía a la necesidad del edificio, sino a la cáscara amarga de los ediles.”²² Inicialment es tractava d'una escola constituïda a partir d'una Junta Parroquial, amb l'ajuda de l'Ajuntament.²³ Durant els primers anys, els Germans de les Escoles Cristianes mantengueren a Inca una escola popular amb quotes baixes.²⁴

Primigèniament, l'escola de Sant Francesc -fundada del 1910, gairebé el mateix any de l'erecció de la comunitat franciscana liderada pel P. Pere Joan Cerdà- tenia un aire més religiós i més tradicional, però només era una sensació perquè alguna cosa s'estava movent clarament en el paisatge educatiu de la ciutat. Escola Infantil Franciscana (1910-1915); Col·legi Beat Ramon Llull (1915-1925). Aquell any de 1915 era particularment significatiu per al Tercer Orde Regular, perquè es commemorava el VI centenari de la mort de Ramon Llull. Aquest nom que ha persistit fins als nostres dies fa memòria del compromís del TOR de restaurar el fervor lul·lià, bàsicament des del vessant popular i religiós. En memòria d'aquesta data l'Escola dels Franciscans d'Inca passà a denominar-se Escola Beat Ramon Llull, amb el P. Sebastià Llinàs com a director. El pare Cerdà, com a superior i lector en filosofia, es féu càrrec de la formació dels joves estudiants d'humanitats i filosofia. El 1925, es creà el Col·legi Beat Ramon Llull, de segon ensenyament, el primer centre escolar d'aquesta categoria que fundaven els Franciscans del TOR a Mallorca; i el 1927 inicià la publicació de la revista *El Colegial*.

Durant els primers vint anys del segle XX, l'estructura educativa de la ciutat a penes no havia variat. Persistia el Col·legi de Sant Tomàs, segurament amb canvis a la propietat, tot adaptant-se a les circumstàncies. Havien existit també altres centres educatius de primer i segon ensenyament, entenem que es tractava d'iniciatives que havien emergit a l'entorn de la parròquia de Santa Maria la Major. Altrament existia una entitat denominada Acadèmia Tècnica d'Inca. Allò que es posava de manifest durant aquest període era el paper dinamitzador, socialitzador i formador de l'exèrcit, atès el paper que tenia també el Quarter del General Luque per a la ciutat. El 1905, encara funcionava també l'Acadèmia Miquel Riutort, que localitzam entre els promotors del Certamen Literari d'Inca.

En el Certamen de 1905 d'Inca, Joan Bèrgamo Lladó hi obtingué un accèssit en la categoria d'assaig amb el treball “Medios de extender la instrucció popular en Mallorca”.²⁵ Dita temàtica preocupava sensiblement una ciutadania inquieta davant els canvis accelerats i davant la necessitat d'oferir una major solvència en tot allò que tenia una relació amb la qualitat del treball, el negoci i les inversions. Aquesta inquietud es manifesta precisament en els moviments de les associacions de lleure i recreatives, sindicals i reivindicatives, de la segona meitat del XIX i començament del XX. La Constància, el 1900, tenia uns 600 socis i comptava amb una biblioteca, una escola nocturna d'instrucció primària i una escola de dibuix.²⁶

22 GALLEGRO, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 328.

23 GALLEGRO, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 350.

24 GALLEGRO, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 343.

25 PONS PONS, Damià. “Certamen Literari d'Inca de l'any 1905”, *I Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1994, pàg. 218.

26 *El Eco de Inca*, 27 de gener de 1900. PIERAS, Miquel - MARQUÈS, Miquel Àngel. “Temps lliure a Inca i a Alaior”, *I Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1994, pàg. 134.

Per altra banda, el Cercle d'Obrers Catòlics el desembre de 1900 acordà obrir una escola, per a adults. Així, s'hi impartiria doctrina cristiana (consiliari), dibuix (Ferragut, Payeras)²⁷ i s'hi ensenyaria a llegir i escriure. Els mateixos protagonistes manifestaven que farien servir els materials de l'Escola de Sant Josep. La quota seria de 0,40 pessetes mensuals per als fills dels socis. Aquest tipus d'escola nocturna fou molt corrent en les societats catòliques de caràcter confessional.²⁸ A partir d'aquesta iniciativa deduïm, a més, que hi funcionaven o hi havien funcionat les Escoles de Sant Josep, una proposta promoguda des de 1879, amb una xarxa d'escoles populars subvencionades per les principals parròquies de la diòcesi.

Malgrat la pretensió del Cercle mateix, la seva oferta de l'ensenyament confessional s'havia de comptabilitzar amb l'Acadèmica de Miquel Riutort, el Col·legi de Santa Maria la Major i el Col·legi de Sant Tomàs d'Aquino. Però, mentre que aquestes ofertes anaven dirigides al jovent, el Cercle intentà millorar la instrucció dels sectors obrers i pagesos adults. Ara bé, els inicis de l'escola foren complicats. El gener de 1901, Francesc Beltran, sotssecretari, queda encarregat de les escoles nocturnes. S'intentà millorar el nombre de matriculats i la qualitat de l'ensenyament. També el 1901, es proposaren escoles de solfeig, que faria el Sr. Josep Rotger, per als socis que ho costejassin ells mateixos.

La manca d'alumnes i la rendibilitat de l'escola era uns dels problemes principals, per això, l'octubre de 1902 es proposà tancar l'escola mentre no tengués 20 alumnes com a mínim. L'octubre de 1903, es va acordar obrir l'escola amb la condició que ho demanassin una dotzena d'alumnes. Sembla que mentre l'escola estigués en mans de Francesc Beltran la seva rellevància hauria estat mínima. Per això, la Junta Directiva decidí cessar-lo, i Francesc Rayó i Tomàs Mora es feren càrrec de l'escola. Així mateix, el president es féu càrrec de la de dibuix per eixugar el deute de la societat. A partir d'aquell any s'inicià la millora de la qualitat i anà augmentant el nombre d'alumnes. Tomàs Mora se sentia orgullós, el 1910, de la tasca educativa del Cercle i ho manifestava així:

“Lo que llama la atención es la escuela nocturna a que asisten, o mejor dicho, están matriculados más de cien alumnos (el curso anterior fueron 107) en el presente sólo hay 90; pero aumentará durante la cuaresma, como sucede todos los años. Estos alumnos son instruidos por cuatro sacerdotes (asiduos) y varios seglares.”²⁹

Al voltant de 1909-1910, el ressò de la polèmica sobre educació també arribava a Inca, on els sectors catòlics hi organitzaren un míting contra l'Escola Laica. Aquest sector comptava amb el suport dels religiosos, l'entorn de la parròquia, la premsa regionalista i les iniciatives socialcatòliques llavors en auge a la ciutat. Des de les pàgines de les seves publicacions, particularment *Ca Nostra*, Miquel Duran maldava per moderar un debat que s'encaminava cada cop més a la radicalització. Pensem que la força del moviment obrer de resistència a Inca també creixia i es radicalitzava, no debades les societats de resistència es feien fortes i l'analfabetisme esdevenia un brou que ningú no desitjava. Davant aquesta exaltació, Miquel Ferrà aconsellava al seu amic Miquel Duran de moderar la línia del setmanari *Ca Nostra*. El 30

27 Sobre Bartomeu Payeras, vegeu *Gran Enciclopèdia de Mallorca* 13, pàg. 25; vocal del Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca, maig de 1900, juliol de 1900.

28 Cf. FULLANA, Pere. *El moviment catòlic a Mallorca 1875-1912*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 500 s.

29 Tomàs Mora a Juan Quetglas, 13 gener 1910, Arxiu Diocesà de Mallorca III/117/200.

d'agost de 1908 en una carta ja li havia manifestat: “siau prudents i ‘poc beatos’ aquesta temporada que no vos podré ajudar”.³⁰ I el 31 de juliol de 1912 li ofería un consell que valdria la pena esculpir: “vos ja sabeu el meu criteri: deixar anar els enemics y elevar el nivell moral i intel·lectual dels nostres, crec qu'això condueix més que res a la victòria”.³¹ El nivell moral i intel·lectual dels nostres, quina saviesa i quin sentit comú! Des de les pàgines de *Ca Nostra*, mestre Miquel Duran es manifestava també reivindicatiu. De fet, en el número de maig-juny de 1919 alabava la iniciativa de l'Ajuntament d'Inca de premiar i becar alguns batxillers, tot manifestant no obstant això que per ventura era més beneficiós per a l'ensenyament invertir en infraestructures escolars i millorar així la xarxa d'escoles públiques de la ciutat. *Ca Nostra* animava el batle Pere Ferrer, espòs de la pedagoga Severa de Madariaga, a invertir més en instrucció, atès que consideraven Inca la ciutat més endarrerida de Mallorca, per no haver sabut implicar i conscienciar la classe obrera en el procés d'escolarització.

Hem insinuat ja que durant la dècada dels vint es produïren alguns canvis en l'escenari educatiu de la ciutat d'Inca. Els anys vint coincidien amb la residència a la ciutat de l'inspector Joan Capó, el compromís didàctic de l'editor Miquel Duran, l'entrada en escena de Llorenç Maria Duran, la creació del Col·legi Beat Ramon Llull, la posada en funcionament de la primera Casa Bressol, l'impuls d'iniciatives rellevants dedicades a l'educació social -algunes de les quals provinents del catolicisme- i la fundació de l'Escola d'Arts i Oficis. Aquestes són algunes de les principals cites pedagògiques i l'expressió del paisatge educatiu de la ciutat que apareix amb els seus instants de llum i de presència activa. Però ens volem referir, també, al teixit invisible de propostes que tenien com a principal objectiu el treball silenciós, constant i convincent en el taller de l'educació. Només des del vessant confessional, el 1928, Inca comptava amb l'escola del Cercle d'Obrers Catòlics, nou centres confessionals i una biblioteca circulant. Aquesta escalada finiria amb la fundació, el 1930, a Inca, del Col·legi de la Puresa.

El professor Antoni Colom ha destacat la tasca de Joan Capó a favor de l'activisme pedagògic. En aquesta ciutat Capó edità la seva obra *Inca de Mallorca i ses glories contades en els infants* (1923). S'associà a Miquel Duran amb la creació l'Editorial Escolar i la promoció de les diades mediambientals (Festa de l'Arbre) i de posada en valor de l'estalvi (Dia de l'Estalvi), i les colònies escolars. Durant la segona meitat de la dècada de 1920, la Caixa de les Balears premiava amb 5.000 pessetes, repartides en lots de 250, a cada mestre que potenciàs l'hàbit de l'estalvi entre el seu alumnat. Miquel Duran disposava d'una impremta i una llibreria, en bona part dedicada durant aquests anys a la divulgació del llibre de text escolar. Arran de la seva elecció com a regidor a l'Ajuntament d'Inca impulsà la construcció d'una nova escola graduada i promogué l'adquisició d'un camp experimental. El 13 de maig de 1920 presentà el projecte de construcció d'una escola graduada, per bé que aquest edifici no es construí fins alguns anys més tard. Durant els anys que ocupà la Comissió d'Educació de l'Ajuntament d'Inca, les escoles públiques passaren de 200 alumnes el 1921 a 500 al començament de 1923. L'octubre de 1921 organitzà un míting en el Teatre Princiàl d'Inca a favor de l'ensenyament i contra l'analfabetisme. El novembre del mateix any, l'Ajuntament d'Inca llogà una finca amb la finalitat de convertir-la en camp d'experimentació agrícola per a escolars. El juliol de 1922, organitzà una festa escolar amb la participació de tots els mestres d'Inca i un milenar d'alumnes, una

30 LLADÓ ROTGER, Francesc. “Cartes de Miquel Ferrà a Miquel Duran (1907-1914)”, *Tenes Jornades d'Estudis Locals*, 24-25 de novembre de 2006. Inca: Ajuntament d'Inca, pàg. 199.

31 *Ibidem*, pàg. 208: “Cartes de Miquel Ferrà a Miquel Duran, 31 juliol de 1912.”

iniciativa que es repetí durant una sèrie d'anys. El seu fill Llorenç Maria Duran, que havia cursat magisteri, a partir de 1923 preparava alumnes per ingressar a l'Escola Normal i a l'Escola de Comerç. En aquest context, s'aprova el nou pla de Batxillerat, el 1925, fet que afavorí la creació del Col·legi Beat Ramon Llull, el primer centre escolar dedicat a segon ensenyament.

El 1927, les Germanes de la Caritat inauguraren la Casa Bressol destinada a afavorir el món obrer, singularment les dones treballadores.³² A més, va ser durant aquest temps quan el germà Benildo consolidà un grup de teatre dedicat a la formació de joves i a reforçar les pedagogies postescolars de preservació social. Aquests joves formaren, a partir de 1934, el Grup Artístic de La Salle. Una experiència semblant, amb el nom de Nostra Joventut (1917) va ser promoguda per mossèn Aguiló –una iniciativa que també ha estat destacada en Jornades anteriors. El 1929, en un cicle de conferències promogut per La Constància es debaté seriosament sobre temes relacionats amb l'educació i la formació. Entre les propostes prioritàries ja hi apareixia la necessitat que Inca disposàs d'una escola professional. Aquell mateix any de 1929 es creava a la ciutat l'Escola d'Arts i Oficis.³³

Els anys vint, Inca tengué la sort de comptar amb un equip solvent de mestres, pedagogs i educadors socials diversos, un grup d'homes i dones combatius en tot allò que afectava el procés de prestigiar l'educació i de consolidar la universalització de l'escolarització. Al començament del curs 1921-22, segons dades que oferia l'inspector de Primer Ensenyament, Inca tenia una població de 800 nins i nines, d'entre 6 i 12 anys. Però només 390 d'aquests s'havien matriculat en alguna escola pública o privada de la ciutat. Tan sols el 48,7% de nins estava potencialment escolaritzat. La constatació d'aquestes dades requeria la mobilització social i la presa de consciència de les elits ciutadanes, però també necessitava imaginació per incorporar les classes populars al model educatiu. Existia un cert consens, almenys entre els experts, que devers el 1930 hom constatava un cert avanç en tot allò que afectava la lluita contra l'analfabetisme, en bona part perquè s'havia aconseguit una major implicació de les famílies en el procés educatiu dels seus fills, havien augmentat les escoles a les zones rurals i s'havia creat una primera xarxa d'escoles graduades.

A manera de conclusió

Aquest escenari educatiu que hem descrit es convulsionà durant el sexenni republicà. D'aquesta història, en coneixem detalls, alguns dels quals ja han estat tractats en Jornades anteriors. La Salle i Sant Francesc van ser algunes de les escoles que més es veieren afectades per les polítiques educatives promogudes des del 1931. El Col·legi de La Salle prengué el nom de La Estrella;³⁴ el Col·legi Beat Ramon Llull passà a mans de l'associació El Amparo de los Hijos. La Milícia Angèlica de mossèn Aguiló també tengué un paper de primer ordre en la mobilització i la radicalització dels catòlics inquers.³⁵

L'estructura educativa pública també es veié afavorida amb la consolidació de l'Escola d'Arts i Oficis, la voluntat de consolidar les escoles graduades, la diversificació d'escoles públiques (Es

32 *Reglamento de la Casa de Socorro y Cuna de la ciudad de Inca*. Inca: Impr. de Miguel Duran, 1927.

33 *Reglamento para el funcionamiento de la Escuela Municipal de Artes y Oficios*. Inca: Impr. de Miguel Duran, 1929.

34 GALLEGU, Saturnino. *Sembraron...*, pàg. 510.

35 PIERAS, Miquel – MARQUÈS, Miquel Àngel. "Temps lliure a Inca i a Alaïor", *Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1994, pàg. 135.

Tirasset) i la fundació de l'Institut Elemental d'Inca. La República consolidà el desig de les classes populars i generà torrentades d'esperances que no pogueren esser controlades o canalitzades com hom hauria desitjat.

Enmig, hi restaren, silenciats i confusos, tots aquells que havien aspirat a crear una societat liberal, democràtica, burgesa, moderna. Un contingent rellevant d'aquells que havien somiat que l'educació podia ser l'energia i l'aigua capaç de transformar el desert en un oasi de pau, fraternitat i llibertat.

Moltes gràcies.